

Українська мова і література В ШКОЛАХ УКРАЇНИ

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЖУРНАЛ

№ 9 (161) ВЕРЕСЕНЬ 2016

Видається з 1999 року. До січня 2012 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцєях та колегіумах». До січня 2014 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в сучасній школі»

Внесено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора педагогічних наук, затверджено Постановою Президії ВАК України від 22.12.2010 р. № 1 – 05/8

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 20009 – 9809 P від 25. 06. 2013 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДІВП ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Головний редактор – Станіслав Караман, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Олександр Авраменко, доцент, Інститут післядипломної педагогічної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Алла Архангельська, доктор філологічних наук, професор кафедри славістики Університету ім. Ф. Палацького (Чеська Республіка)

Зінаїда Бакум, доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Криворізький національний університет» (Україна)

Алла Богуш, академік НАПН України, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Україна)

Олена Бондарева, доктор філологічних наук, професор, директор Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Анатолій Висоцький, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Ніна Голуб, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України (Україна)

Олена Горюшкіна, доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Марія Греб, кандидат філологічних наук, доцент, Бердянський державний педагогічний університет (Україна)

Анатолій Гуляк, доктор філологічних наук, професор, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна)

Ремзі Девлетов, доктор педагогічних наук, професор Ардаханського університету (Республіка Туреччина)

Тамара Донченко, доктор педагогічних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Лідія Кавун, доктор філологічних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна)

Ольга Копусь, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор з науково-навчальної роботи, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Україна)

Тетяна Космеда, доктор філологічних наук, професор, Познанський університет імені Адама Міцкевича (Республіка Польща)

Галина Корицька, кандидат філологічних наук, доцент, Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ЗОР (Україна)

Олена Котусенко, головний спеціаліст МОН України з питань викладання української мови та літератури і світової літератури (Україна)

Галина Мазоха, доктор філологічних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДДТУ імені Григорія Сковороди» (Україна)

Лідія Мамчур, доктор педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна)

Любов Мацько, академік НАПН України, професор, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Людмила Овсієнко, кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Віктор Огнєв'юк, академік НАПН України, професор, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Сергій Омельчук, доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет (Україна)

Марія Пентиліок, доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет (Україна)

Ірина Приліпко, доктор філологічних наук, доцент, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Україна)

Володимир Різун, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна)

Олександра Савченко, академік НАПН України, професор, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Григорій Семенов, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна)

Олексій Неживий, доктор філологічних наук, професор, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (Україна)

Ольга Слоновська, кандидат педагогічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)

Микола Степаненко, доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (Україна)

Олександр Стишов, доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Іван Хом'як, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (Україна)

Зоя Шевченко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України (Україна)

Неоніла Шинкарук, заслужений працівник освіти України (Україна)

3 ОФІЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах.

3

Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 9 клас

14

НАУКА - ШКОЛІ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ**Тамара БАВІЙЧУК**

Небесний коваль поезії Олесь Бердник

18

СУЧАСНА ПОЕЗІЯ**Іван НИЗОВИЙ**

Ми стаємо свідомими потроху

25

НАУКА - ШКОЛІ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ**Людмила НЕЖИВА**

Урок іронічного осмислення

26

НАУКА - ШКОЛІ: МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ**Наталія ДИКА**

Мовна особистість сучасного вчителя-словесника в умовах модернізації освіти

31

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ**Ольга КАРАМАН**Речення. Речення прості і складні, двоскладні та односкладні
Дидактичний матеріал до уроків української мови у 8 класі

35

КОНСУЛЬТУЄ МОВОЗНАВЕЦЬ**Катерина ГОРОДЕНСЬКА**Українське слово у вимірах сьогодення
Рекомендації з найскладніших уживань та проблемного правопису слів. Продовження

38

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПОШУКИ ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ**Олена КУЗНЕЦОВА**

Формування позитивної мотивації учнів до навчання на уроках української мови

40

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПОШУКИ УЧНІВ, СТУДЕНТІВ, МАГІСТРАНТІВ**Христина БУБНЮК, Олена ЗАХАРЧЕНКО**
Фатум українських поразок крізь призму традиційної системи символіки кольорів
За романом Льва Костенко «Берестечко»

44

Вікторія ЯЦІВ, Леся ГІВЧАК
Енергетика власних назв дивовижних Карпат

47

МЕТОДИЧНА МАЙСТЕРНЯ СЛОВЕСНИКА**Надія ФІЩЕНКО-САВИЦЬКА**

Франко - титан праці. Урок - конференція

48

Любов ГРИЦАЙ

Поєма «Мойсей». Основна сюжетна лінія. Біблійна основа. Пролог до поеми - заповіт українському народові

52

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ**Олена ГОЛИК, Тетяна ЯРОВЕНКО**
Винниченко - драматург
Українська література

59

УДК 37.091.3(373.5:811.161.2)

МОВНА ОСОБИСТІТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Наталія ДИКА, доцент кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент

Висвітлено поняття «мовна особистість сучасного вчителя-словесника» в умовах модернізації освіти. Проаналізовано різні концепції і підходи до тлумачення мовної особистості, які визначають основну складову цього поняття. Обґрунтовано основні засади становлення поліфункціональності мовної особистості, з'ясовано доцільність урахування загальних лінгводидактичних особливостей формування мовної особистості, орієнтації на комплексний розвиток усіх її складових компетентностей.

Ключові слова: учитель-словесник, граматикон, лексикон, лінгводидактика, мовна особистість, прагматикон, семантикон, тезаурус.

Наталья ДИКАЯ. ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Освещено понятие «языковая личность современного учителя-словесника» в условиях модернизации образования. Проанализированы различные концепции и подходы к толкованию языковой личности, которые определяют основную составляющую этого понятия. Изложены основы становления полифункциональности языковой личности, выяснено целесообразность учета общих лингводидактических особенностей формирования языковой личности, ориентации на комплексное развитие всех ее составляющих компетенций.

Ключевые слова: учитель-словесник, грамматикон, лексикон, лингводидактика, языковая личность, прагматикон, семантикон, тезаурус.

Nataliia Dyka. LANGUAGE PERSON MODERN TEACHER-LANGUAGE IN THE MODERNIZATION OF EDUCATION

The article deals with the concept of linguistic identity modern teacher-language in the modernization of education. Analyzed different views and approaches to the analysis of linguistic identity that define the basic component of this concept. Expediency consideration linguodidactic general features of the process of forming linguistic identity, focus on comprehensive development of all its components competencies.

Keywords: teacher-language, grammatikon, lexicon, linguodidactics, linguistic identity, pragmatikon, semantics, thesaurus.

Постановка проблеми. В умовах модернізації суспільства зростають вимоги до якості освіти загалом і філологічної зокрема, що сприяє зміщенню акцентів у мовленнєвій підготовці сучасних педагогів та зануренню їх у професійний контекст. Нині відбуваються концептуальні зміни в змісті освіти, а відповідно в напрямках, завданнях, що орієнтують насамперед на розвиток мовної особистості, формування творчої ініціативи, активності, мобільності, підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців, які не тільки досконало знали б технологію своєї професії, а й уміло використовували мовні ресурси для міжособистісної взаємодії в будь-яких виробничих ситуаціях. Загальноосвітня школа потребує сучасних учителів-словесників, які здатні ефективно працювати в умовах глобалізації

наукової інформації, ефективно втілюють інноваційні технології в освітніх процес, прагнуть до професійного самовдосконалення й самореалізації.

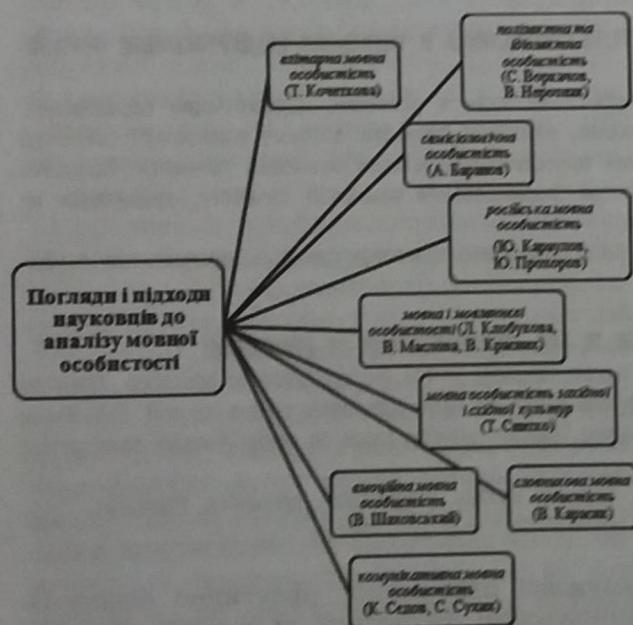
Проблема мовної особистості, що вже певний час обговорюється в лінгвістиці, лінгводидактиці, педагогіці, психології, психолінгвістиці, філософії, лінгвокультурології, набула особливої актуальності. Мовна особистість є надскладною системою, тож її формування залежить від багатьох чинників і факторів впливу на її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині дослідники різних галузей (психології – О. Анісімов, І. Семенов, Ю. Степанов та ін.; філософії – В. Біблер, І. Ладенко, О. Спіркін та ін.; лінгвістики – Ю. Караулов, В. Карасик, С. Ермоленко, Л. Мацько, Ф. Бацевич та ін.; лінгводидактики –

А. Богуш, Н. Будій, М. Вашуленко, О. Горюшкіна, С. Караман, К. Климова, О. Куцевол, Л. Мамчур, М. Пентилок, О. Потапенко, О. Семенов, Л. Струганець, В. Мельничайко та ін.; педагогіки – О. Комар, В. Краєвський, В. Сластьонін, О. Савченко та ін.) все частіше звертаються до тлумачення поняття «мовна особистість», що засвідчує намагання сучасної науки крізь призму мовної особистості виокремити феноменальність людини.

Мета статті – висвітлити специфіку розвитку мовної особистості сучасного вчителя-словесника в умовах модернізації освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці виокремилися різні напрями, погляди і підходи до аналізу мовної особистості (мал. 1).

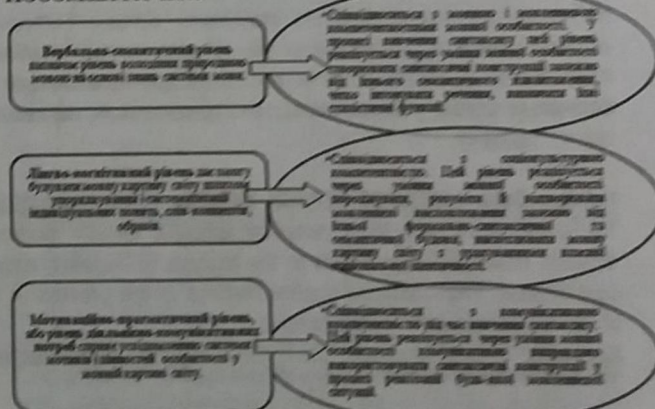
Мал. 1. Погляди і підходи науковців до аналізу мовної особистості

Вчення про мовну особистість розробляють також американські та європейські дослідники: Дж. Шотер, М. Кіт, С. Пайл, Т. Фіджеральд. У лінгвістиці і лінгвокультурології поняття мовної особистості висвітлено в працях Ф. Бацевича, В. Карасика, Ю. Караулова, С. Ермоленко, Л. Мацько.

Традиційно в лінгвістиці науковці орієнтуються на тривірневу модель мовної особистості [2, 33], розроблену Ю. Карауловим (мал. 2).

На нашу думку, заслуговує на увагу концепція С. Воркачова [1, 66]. Дослідник наголошує на тому, що поняття «мовна

особистість» віддзеркалюється у філософських, соціолінгвістичних та психологічних поглядах на суспільно значущу сукупність фізичних і духовних якостей людини. По-перше, мовна особистість тлумачиться як носій мови, з погляду її здібностей до мовленнєвої діяльності, тобто – це комплекс психофізичних властивостей індивіда, що дають змогу йому створювати та сприймати повідомлення – особистість мовленнєва. По-друге, мовна особистість розглядається як сукупність особливостей вербальної поведінки людини, яка використовує мову як засіб спілкування – особистість комунікативна. По-третє, під мовною особистістю закріплено у лексичній системі базовий національно-культурний прототип носія певної мови, своєрідний «семантичний фоторобот», що складається на підставі світоглядних позицій, ціннісних пріоритетів та поведінкових реакцій, що відображаються у словнику – особистість словникова, етносемантична.

Мал. 2. Рівні володіння мовою (за Ю. Карауловим)

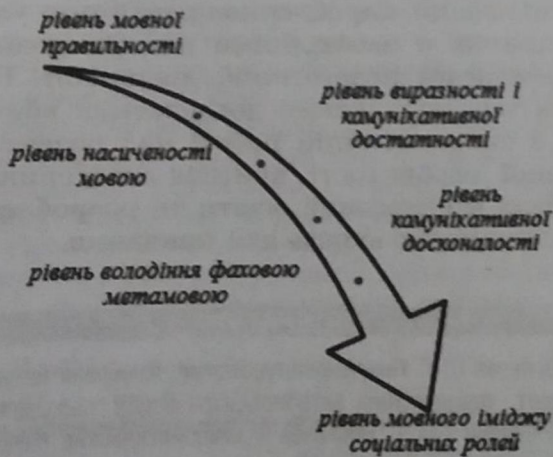
Мовна особистість, за концепцією Л. Мацько, – це узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди [5, 27].

Основними складниками мовної особистості, на думку дослідниці, є:

- мовнокомунікативні суспільні запити, мотиваційні потреби і досконалі компетенції;
- групові мовні знання і мобільність їх використання;
- мовна свідомість і усвідомлення себе мовною українською особистістю;

- національна культуровідповідність мовної особистості, знання концептів і мовних знаків національної культури;
- мовна здатність і мовна здібність;
- мовне чуття, мовний смак;
- усвідомлена естетична мовна поведінка, мовна стійкість.

Процес становлення і розвитку мовної особистості проходить послідовно й безпосередньо пов'язаний з розвитком інтелектуальних здібностей людини. «Формування мовної особистості – це постійний і тяглий (а не фрагментарний), синестезійно-синергетичний процес, у якому домінують когнітивно-інтелектуальні та креативно-діяльнісні чинники», – наголошує Л. Мацько [5, 33]. Дослідниця вказує на наявність кількох рівнів розвитку мовної особистості (мал. 3). Кожен із них відображає ступінь оволодіння мовою та ступінь інтелектуально-духовного зростання людини.

Мал. 3. Рівні розвитку мовної особистості (за Л. Мацько)

До структурних компонентів мовної особистості В. Маслова відносить світоглядний, ціннісний як базові для формування національного характеру, а також культурологічний, який полягає в засвоєнні загальнолюдської й національної культур. Ці компоненти визначають глибинне й індивідуальне, притаманне особистості, висловлюване через її діяльність, найважливішою з яких є мовленнєва діяльність [4, 119]. Рівневу структуру формування мовної особистості умовно можна розшарувати на такі пласти (мал. 4).

Прийнято тлумачити мовну особистість через визначення особистості як конкретної людини з індивідуально-своєрідними

розумовими, емоційними, мотиваційно-вольовими властивостями [3, 83], а також через визначення мови не лише як сукупності знаків, підпорядкованим мовним законам фонетики, лексики, граматики, прагматики, а насамперед як засобу психічного відображення, узагальнення і перетворення дійсності.

Мал. 4. Рівнева структура формування мовної особистості

Однією з проблем соціальної адаптації особистості є вільне володіння найважливішим засобом спілкування мовою, зокрема, опанування правил мовної комунікації та виражальних можливостей мови. Особливе значення, як зазначають науковці, має не сама кількість доступних мовцєві мовних одиниць, а бездоганне володіння ними, тобто розуміння всіх граней кожної мовної одиниці, розуміння її лексичних і граматичних відтінків та цілеспрямоване використання цих її виражальних можливостей.

Сучасне трактування мовної особистості майбутнього вчителя-словесника ґрунтується на суб'єктно-суб'єктних стосунках учасників навчального процесу, що беруть активну участь у ньому, розвивають своє мислення і мовлення, засвоюючи мову і користуючись нею [6, 297].

Головним завданням підготовки сучасного вчителя-словесника є розвиток мовної особистості, яка є носієм кодифікованого варіанту української літературної мови; професійно компетентною особистістю, що володіє високою культурою мови, культурою спілкування, є вмілим ретранслятором інформації, орієнтується в інформаційно-комунікативному просторі.

На думку О. Семенов, сучасний учитель має знати нові технології навчання, методи формування навичок самостійної роботи,

розвитку творчих здібностей та логічного мислення учнів; повинен уміти проектувати, конструювати, моделювати і проводити уроки та виховні заняття, у тому числі з елементами інформаційно-комп'ютерних технологій [7, 37].

Мовна особистість сучасного вчителя явище багаторівневе, різнопланове, під час її вивчення треба враховувати як власне лінгвістичні, так і екстралінгвальні чинники. У процесі розвитку мовної особистості сучасного вчителя-словесника варто наголосити на рівнях його дискурсивної реалізації: ґрунтовність, глибинність знань, обізнаність, оригінальність і творчість у процесі наукового мовомислення, лінгвокреативність у творенні власних текстів, добір складної, широко і вузькопрофільної термінології, вміння дискутувати і доводити власну думку.

Сучасний учитель-словесник повинен володіти не лише ґрунтовними знаннями, мати сформовані вміння і навички, а щонайголовніше застосовувати їх у професійній діяльності, а також швидко реагувати на зміни в науці та інноваційних технологіях. Нині не може бути багатовідсоткового розриву між фактами «я володію навичками XXI століття, і я формую їх у тих, кого навчаю». Тому запропонована Міністром освіти і науки Ллією Гриневич концепція нової української школи, спрямована на формування тих компетентностей, які будуть потрібні сучасній людині у XXI ст., а це потребує реформування змісту освіти, трансформації держстандартів.

Пріоритетними напрямками роботи сучасного вчителя в умовах модернізації освіти вважаємо:

- навчально-методичну роботу, що передбачає оновлення змісту освітніх програм відповідно до врахування потреб й запитів слухачів;
- зміну професійної суб'єкт-суб'єктної позиції викладача з метою запровадження ідей «навчання, заснованому на дослідженні»;
- інтеграцію ІКТ в освітній процес (використання нових можливостей програмного контенту);
- розширення ресурсів Е-середовища (з метою оптимізації освітньої та методичної діяльності викладача).

На нашу думку, ефективним є проведення майстер-класів з новітніх методик викладання (командні методики — ігропрактика

на уроках; Soft-skills для вчителя — (продуктивна комунікація): робота з учнем; ІТ-технології у викладанні; «Life hack» (лайф-хак — ефективне вирішення проблемних питань) від викладачів ППО), а використання інформаційно-комунікаційних технологій сприятиме продуктивній організації навчальної роботи, надаючи їм змогу самостійно керувати навчальним процесом та стимулюватиме професійну діяльність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, фахова підготовка сучасного педагога потребує освіченої особистості майбутнього вчителя, формування професійно значущих знань та вмінь, здатності до новаторства, творчості, самореалізації. Окрім того, набуття майбутніми вчителями-словесниками у процесі навчання у вищому навчальному закладі теоретичних знань з лінгвістичних основ, з методики навчання мовознавчих дисциплін, з основ наук відповідної спеціальності та спеціалізації, вироблення практичних умінь і навичок є необхідними для реалізації у професійній педагогічній діяльності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в систематичній роботі над розвитком мовної особистості вчителя-словесника в умовах модернізації освіти та розроблення дистанційних курсів для навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72.
2. Дика Н. М. Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці / Н. М. Дика // Педагогічний процес: теорія та практика, 2016. – № 2. – С. 32 – 36.
3. Засєкіна Л. В. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі / Л. В. Засєкіна // Соціальна психологія. 2007. – № 5 (25). – С. 82 – 90.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. М. : Академия, 2001. – 208 с.
5. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
6. Пентиліук М. І. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки / М. І. Пентиліук // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2014. – Ч. 2. – С. 290 – 297.
7. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О. М. Семенов. Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2005. – 404 с.